

ศึกษาวิเคราะห์ วิัชชาทในพุทธปรัชญาเถรวาท

The Analytical Study of Vibhajjavāda in DheravadaBuddhisphilosophy

ผศ.ชาตรี ชุมเสน

Asst.Prof.Chatree Chumsen

อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์วิัชชาทในพุทธปรัชญาเถรวาทผลของการวิจัยพบว่าพุทธปรัชญานำวิัชชาทมาใช้ในฐานะเป็นวิธีคิดโดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การเพิ่มมุมมองต่อประเด็นปัญหาต่าง ๆ เพื่อให้เห็นความจริง หรือตรงตามความเป็นจริงวิัชชาทในฐานะเป็นสาระคำสอนของพุทธปรัชญา ทั้งในฐานะเป็นเครื่องมือในการตอบปัญหาและในฐานะเป็นวิธีคิด สามารถมองเห็นประเด็นคุณค่าทางจริยธรรมได้ทั้งในส่วนของการแสดงหลักการทั่วไปของพุทธปรัชญาและนำไปสู่การพัฒนาตนเองเพื่อนำไปสู่เป้าหมายสูงสุด คือความหลุดพ้นได้ด้วย นอกจากนี้ ยังเป็นเครื่องมือใช้สำหรับการตรวจสอบธรรมคำสอนของพุทธปรัชญา

คำสำคัญ : วิัชชาท, พุทธปรัชญา, เถรวาท

Abstract

This paper has an attempt to analyze the view of digestion (*Vibhajjavāda*) in Theravada Buddhist philosophy. The view of digestion (*Vibhajjavāda*) of Theravada Buddhist philosophy has been adapted as the way of thinking aiming at adding several points of problems in order to see and understand the truth, or to be in accordance with the truth. The view of digestion is regarded as the essence of Buddhist philosophy, as the method for answering problems, and as the way of thinking that could help ones to see the ethical value of both general principle of Buddhist Philosophy, and the way that enable ones to reach the ultimate goal, viz., detachment. Besides, it is the method for evaluation of the Buddha's philosophy.

Keywords : Vibhajjavāda, Dheravada, Buddhisphilosophy

บทนำ

วิัชชาท ตามศัพท์แปลว่า พูดจำแนก หรือกล่าวจำแนก ถือเป็นท่าทีอย่างหนึ่งในการพรรณนาถึงความจริงตามหลักของพุทธปรัชญาพร้อมกับท่าทีนี้ พุทธปรัชญาปฏิเสธหลักการของเอกิงสวาที ซึ่งถือหลักความจริงเพียงอย่างเดียว^๑ แต่ยอมรับหลักวิัชชาท คือการกล่าวจำแนกตามบริบทความจริงที่เกี่ยวข้องวิัชชาทยังถูกนำมาใช้ในฐานะเป็นวิธีคิดอย่างหนึ่ง เรียกว่า วิธีคิดแบบวิัชชาท^๒ โดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การเพิ่มมุมมองต่อประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เห็นความจริง หรือตรงตามความเป็นจริง และหลักการดังกล่าวนี้ ยังถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า ยังใช้เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบ ชำระความเข้าใจในหลักการของพุทธปรัชญาในสมัยพระเจ้าอโศกอีกด้วย^๓

วิัชชาทในพุทธปรัชญาเถรวาท

ความหมาย

วิัชชาท^๔ มาจากคำว่า วิรัช+ชาท คำแรก มีความหมายว่า แยกแยะ, แบ่งแยก, จำแนก, หรือแจกแจง คำหลังมีความหมายว่า การกล่าว, คำพูด, ความเห็น รวมความว่า การพูดแยกแยะ พูดจำแนก พูดแจกแจง หรือแสดงคำสอนแบบวิเคราะห์ โดยมีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่ต้องการแสดงให้เห็นความจริงให้ครบทุกแง่มุม ไม่ใช่เพียงแค่มุมใดมุมหนึ่ง

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้อธิบายความไว้ว่า^๕ ผู้กล่าวจำแนกหรือแยกแยะพูดเป็นคุณบทคือคำแสดงคุณอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า หมายความว่า ทรงแสดงธรรมแยกแยะแจกแจงออกให้เห็นว่า สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นจากส่วนประกอบย่อย ๆ มาประชุมกันเข้าอย่างไร มีด้านที่เป็นคุณเป็นโทษอย่างไร มีข้อเท็จจริงอย่างไรบ้าง มีแง่ดีหรือไม่ดีอย่างไร

^๑ อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๔/๒๒๑.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๗๖.

^๓ วิ.มหา.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๐๖.

^๔ วิ บทหน้า+ภาช ธาตุ ในความแจก, จำแนก ดู หลวงเทพดรานุศิษฐ์, ธาตุปฏิบัติภา, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๒๖๗.

^๕ พระเทพเวที, (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๒๗๘.

พจนานุกรมศัพท์บาลี-อังกฤษ ได้อธิบายความหมายของวิจฉวาที่ไว้ว่า^๖ การแบ่ง การวิเคราะห์ การแจกแจงซึ่งเป็นแบบอย่างแห่งคำสอนในพุทธปรัชญา ที่สอนโดยการวิเคราะห์ หรือเป็นหลักเหตุผลแห่งความจริง

ปทานุกรมฉบับพม่า ได้จำแนกลักษณะวิจฉวาที่ไว้ ๗ ประการ ดังนี้^๗

๑. วิจฉวจนะ การพูดจำแนกแยกแยะออกเป็นส่วนย่อย
๒. วิจฉวกถิกะ ผู้พูดหรือแสดงคำสอนจำแนกแยกแยะออกเป็นส่วนย่อย
๓. วิจฉพยาकरणะ การพยากรณ์จำแนกแยกแยะออกเป็นส่วนย่อยอย่างเปิดเผย
๔. วิจฉวาทะ วาทะ หรือคำพูดที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนจำแนกแยกแยะออกเป็นส่วนย่อย
๕. วิจฉวาที่ ผู้พูด หรือตรัสสอนจำแนกแยกแยะเป็นส่วนย่อย และใช้แทนพระนามของพระองค์เองที่สอนจำแนกแยกแยะ ไม่ใช่สอนโดยแง่เดียวด้านเดียว (เอกังสวาที)
๖. วิจฉวาทิสัสสะ ศิษย์ของผู้พูด หรือแสดงจำแนกแยกแยะเป็นส่วนย่อย
๗. วิจฉวาทีปาริสา บริษัทหรือหมู่คณะของผู้พูด หมายถึง พุทธบริษัท หรือชาวพุทธที่ต้อง

กล่าวโดยสรุป วิจฉวาท คือ การจำแนก แยกแยะ หรือแจกแจงรายละเอียดเพื่อให้ได้ความจริงครบทุกส่วน ไม่ใช่เพียงแค่ส่วนใดส่วนหนึ่ง หากใช้เป็นคุณศัพท์เพื่อแสดงลักษณะของพระพุทธเจ้า หรือพุทธปรัชญา นิยมใช้คำว่า วิจฉวาที มีความหมายว่า ผู้มีปถกติกกล่าวแยกแยะ

ความเป็นมา

วิจฉวาท เป็นคำที่มีใช้มาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ในพระบาลี มีข้อความระบุว่า พระพุทธเจ้าทรงเรียกพระองค์เองว่า วิจฉวาที^๘ คือเป็นผู้มีปถกติกกล่าวจำแนก ไม่ใช่มีปถกติกกล่าวความจริงเพียงด้านเดียวที่เรียกว่า เอกังสวาที โดยที่สุด การที่ทรงได้รับขนานพระนามว่า พระผู้มีพระภาคก็เพราะทรงจำแนก แยกแยะ แจกแจงธรรมัตถะ^๙

ร่องรอยของวิจฉวาท หรือวิจฉวาที มีหลักฐานปรากฏในคำสอน หัวข้อธรรม หรือแม้แต่การแจกแจงในคัมภีร์ต่าง ๆ ซึ่งสามารถเชื่อมโยงระบบความคิดที่บ่งบอกความเป็นวิจฉวาทได้อย่าง

^๖ Rhys David T.W., William Stede, *The Pali Text Society's Pali-English Dictionary*, (Great Britain: AntongRoweltd, 1992), p.629.

^๗ กรมการศาสนา, *ปทานุกรมฉบับพม่า เล่ม ๒*, (ย่างกุ้ง: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๗), หน้า ๑๙๕.

^๘ อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๔/๒๒๑.

^๙ ช.ม. (ไทย) ๒๙/๑๔๙/๔๐๓.

เป็นรูปธรรม เช่นคำว่า วิภังค์ ซึ่งตามศัพท์แปลว่า การจำแนก หรือแบ่งออกเป็นส่วนย่อย, นิเทศ การขยายข้อความให้กระจ่างชัดกว่าเดิม, วิตถาระ การขยายความให้ละเอียดชัดเจนขึ้น, ปทภาษนีย การจำแนกแจกแจงบทเพื่อให้เห็นรายละเอียดเพิ่มขึ้น

กรณีการนำมาใช้ในการจำแนก หรือแยกแยะคัมภีร์ พบทั้ง ๓ ปิฎก

ในวินัยปิฎกเล่ม ๑-๒ เรียกชื่อคัมภีร์โดยรวมว่า มหาวิภังค์ แต่เพื่อให้เห็นรายละเอียด ท่านแยกแยะออกเป็นภิกขุวิภังค์ และภิกขุณีวิภังค์ ส่วนแรกว่าด้วยสิกขาบทของพระภิกษุ ส่วนหลังว่าด้วยสิกขาบทของพระภิกษุณี

ในพระสูตรตันตปิฎก เช่น วิภังควรรค เป็นหมวดที่ว่าด้วยการแจก หรือจำแนกหัวข้อธรรม มีชื่อเรียกตามลักษณะ เช่น อุทเทสวิภังคสูตร อุทเทส เป็นหัวข้อธรรมหลัก หรือหัวข้อธรรมที่เป็นแม่บท (มาติกา) ส่วนวิภังค์จะเป็นส่วนที่แจกแจง หรือขยายหัวข้อธรรมที่เป็นแม่บทอีกทอดหนึ่ง

ในอภิธรรมปิฎก คัมภีร์ที่ ๒ เรียกว่า คัมภีร์วิภังค์ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายขยายความ หรือจำแนกหัวข้อธรรมที่แสดงไว้ในคัมภีร์ธัมมสังคณี ซึ่งถือว่าเป็นแม่บทหรือมาติกาที่ท่านรวบรวมจากพระสูตรมาจำแนกประเภทเป็นชั้นธ ธาตุ อายตนะ เป็นต้น รวม ๑๘ วิภังค์

ในแง่ประวัติศาสตร์

สังคมอินเดียสมัยพุทธกาล เต็มไปด้วยลัทธิมากมาย ในคัมภีร์ทางพุทธปรัชญา ระบุถึงลัทธิต่าง ๆ ถึง ๖๒ ลัทธิ^{๑๐} เฉพาะที่ปรากฏนาม และถือเป็นเจ้าลัทธิที่มีคนยอมรับนับถือมากมี ๖ ลัทธิ ประกอบด้วย ปุณณกัสสปะ, มัคชลิโคศาล, อจิตเทสกัมพล, ปกุกัจจายณะ, สัญชัยเวลัฏฐบุตร, และนิครนถ์นาฏบุตร^{๑๑} ความหลากหลายของลัทธิคำสอน การกำหนดทำที่มีต่อลัทธิคำสอน จึงต้องทำด้วยความระมัดระวัง ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้ตกสู่ทัศนคติที่ผิด

ธัมมจักกปวัตตนสูตร^{๑๒} ซึ่งถือเป็นพระสูตรแรกที่พระพุทธเจ้าแสดงภายหลังจากการตรัสรู้ พระพุทธเจ้าได้หยิบยกเรื่องความสุดโต่ง ๒ ประการ^{๑๓} ขึ้นมาพิจารณา พร้อมทั้งเสนอแนวทางแก้ไขด้วย

^{๑๐} ดูพรมชาลสูตร ที.สี. (ไทย) ๙/๑/๑.

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๑๖๕-๑๘๐/๕๓-๖๐.

^{๑๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

^{๑๓} ปัญหาที่ สุดโต่งท่านแสดงไว้ ๑๐ ประการ ได้แก่ ๑) โลกเที่ยง ๒) โลกไม่เที่ยง ๓) โลกมีที่สิ้นสุด ๔) โลกไม่มีที่สิ้นสุด ๕) ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน ๖) ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน ๗) หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีก ๘) หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีก ๙) หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็ใช่ ไม่เกิดอีกก็ใช่ ๑๐) หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ ดู อด.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๓/๑๔๙)

หลักมัชฌิมาปฏิปทา มุ่งหมายให้ “แยกแยะ” และ “พิจารณา” ประเด็นปัญหาด้วยการ “วิเคราะห์” เหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เห็นตามความเป็นจริงอย่างครบถ้วน ไม่ตกสู่ฐานะใดฐานะหนึ่ง ไม่มองปัญหาแบบตายตัว ท่าทีในการมองปัญหาเช่นนี้ เป็นที่มาของวิภาษวิทยา

นอกจากธัมมจักกัปปวัตตนสูตรแล้ว ในบาลี ยังมีร่องรอยท่าทีแบบวิภาษวิทยาปรากฏอยู่ทั่วไป ควรนำมากล่าวในที่นี้เพื่อเป็นตัวอย่างประกอบการพิจารณา

ตัวอย่างที่ ๑

คราวหนึ่งสุภมาณพผู้เป็นบุตรโตเทยยพราหมณ์ เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วทูลถามปัญหา บทสนทนาโต้ตอบระหว่างสุภมาณพและพระพุทธเจ้าปรากฏรายละเอียดดังนี้

ท่านพระโคตม พราหมณ์ทั้งหลายกล่าวกันอย่างนี้ว่า ‘คฤหัสถ์เป็นผู้ยังกุศลธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ให้สำเร็จ บรรพชิตไม่ยังกุศลธรรมนั้นให้สำเร็จ’ ในเรื่องนี้ท่านพระโคตมจะตรัสว่าอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า มาณพ ในเรื่องนี้เราแยกกล่าว มิได้รวมกล่าว เราไม่สรรเสริญการปฏิบัติผิดของคฤหัสถ์หรือบรรพชิต จจริงอยู่ คฤหัสถ์หรือบรรพชิตผู้ปฏิบัติผิด เชื่อว่าเป็นผู้ไม่ยังกุศลธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ให้สำเร็จเพราะเหตุแห่งอภิจรณคือการปฏิบัติผิด

มาณพ เรากล่าวสรรเสริญการปฏิบัติชอบของคฤหัสถ์หรือบรรพชิต จจริงอยู่คฤหัสถ์หรือบรรพชิตผู้ปฏิบัติชอบ เชื่อว่าเป็นผู้ยังกุศลธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ให้สำเร็จ เพราะเหตุแห่งอภิจรณคือการปฏิบัติชอบ^{๑๔}

สุภมาณพยิบประเด็นปัญหาที่สมาคมของพวกพราหมณ์มักถามกัน ปัญหาที่ถามมีลักษณะ ๒ แพร่ง และบังคับโดยอ้อมให้ผู้ตอบเลือกตอบอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่ว่าจะเลือกตอบอย่างไร ก็มีข้อบกพร่องทั้งสิ้น การตอบปัญหาในลักษณะนี้ จะทรงพิจารณาประเด็นที่เกี่ยวข้องโดยละเอียดก่อนแล้ว จึงวิชันนากายหลัง คำตอบที่เหมาะสมจึงอยู่ที่การปฏิบัติที่ถูกต้อง ไม่ใช่ไปผูกติดอยู่กับเพศ (คฤหัสถ์/บรรพชิต) เหมือนโง่ของสุภมาณพ

ตัวอย่างที่ ๒

ครั้นแล้ว อัญเดียรธีย์ปริพาชกเหล่านั้นจึงพากันนิ่งเงียบ ลำดับนั้น วัชชีมาหิตคหบดีเข้าไปหาอัญเดียรธีย์ปริพาชกเหล่านั้นถึงที่อยู่ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วนั่ง ณ ที่สมควร อัญเดียรธีย์ปริพาชกเหล่านั้นจึงถามว่า

^{๑๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๒-๔๖๓/๕๘๔.

คหบดี นัยว่า พระสมณโคดมทรงติเตียนตบะทั้งหมด กล่าวโทษผู้มีตบะเลี้ยงชีพเคราะห์หมอง โดยส่วนเดียว จริงหรือ

วัชชีมาหิตคหบดีตอบว่า ท่านผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคจะได้ทรงติเตียนตบะทั้งหมดก็หาไม่ได้ จะได้กล่าวโทษผู้มีตบะทุกคนผู้เลี้ยงชีพเคราะห์หมองโดยส่วนเดียวก็หาไม่ได้ พระผู้มีพระภาคทรงติเตียนตบะที่ควรติเตียน สรรเสริญตบะที่ควรสรรเสริญเมื่อทรงติเตียนสิ่งที่ควรติเตียน สรรเสริญสิ่งที่ควรสรรเสริญ จึงชื่อว่าวิชชาวาที (มีปกติตรัสจำแนก) ในเรื่องนี้พระผู้มีพระภาคมิใช่เอ็งกัสาที (มีปกติตรัสโดยส่วนเดียว)^{๑๕}

ตัวอย่างเรื่องนี้ อัญญเดียรธีย์ได้ถามปัญหากับวัชชีมาหิตคหบดี ซึ่งเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธเจ้าทรงติเตียนตบะ และกล่าวโทษผู้มีตบะเลี้ยงชีพเคราะห์หมองโดยส่วนเดียวจริงหรือไม่ ซึ่งได้รับคำตอบว่า ไม่ใช่ ตบะที่ทรงติเตียนก็มี ที่ทรงสรรเสริญก็มี ทรงติเตียนสิ่งที่ควรติเตียน และสรรเสริญสิ่งที่ควรสรรเสริญ

ตัวอย่างที่ ๓

ในคราวสังคายนาครั้งที่ ๓ ประการเหตุเดียรธีย์ปลอมบวชในพุทธปรัชญาเป็นจำนวนมาก คณะสงฆ์โดยการนำของพระโมคคัลลีบุตรติสสะเถระ มีพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นผู้ให้ความอุปถัมภ์ และเพื่อจะชำระสงฆ์ให้บริสุทธิ์ จึงได้ตั้งโจทยถามว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีปกติตรัสอย่างไร (กัวาที ภนเต สมหาสมพุทฺโธ) คำตอบที่ใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินคือ วิชชาวาที มีความหมายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้มีปกติกล่าวจำแนก^{๑๖}

จากตัวอย่างดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า คำว่า วิชชาวาท เป็นคำเก่า สะท้อนทั้งหลักการและวิธีการของพุทธปรัชญาต่อความจริง กล่าวคือ พุทธปรัชญาถือว่า ความจริงประกอบด้วยเหตุปัจจัย เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ครบถ้วน การกล่าวถึงความจริง จึงต้องพิจารณาองค์ประกอบที่เป็นส่วนย่อยให้ครบถ้วน มิเช่นนั้นก็จะได้ความจริงไม่ครบถ้วน เข้าลักษณะนิทานตาบอดคลำช้างในปฐมนันทัตถิยสูตร พุทธินันทัตถิยสูตร ตติยนันทัตถิยสูตร^{๑๗}

^{๑๕} อก.ทสก. (ไทย) ๒๔/๔๔/๒๒๐-๒๒๑. ดูเรื่องทำนองเดียวกันใน ที.สี. (ไทย) ๙/๓๘๑/๑๖๑.

^{๑๖} วิ.มหา.อ.(บาลี) ๑/๑/๑๐๖.

^{๑๗} พุ.อ. (ไทย) ๒๕/๕๕-๕๕-๕๖/๒๙๒-๓๐๒.

สถานะของวิชชาวาท

วิชชาวาทในฐานะเป็นสารัตถะคำสอน

สารัตถะคำสอนของพุทธปรัชญามองความจริงด้วยหลักวิชชาวาท กล่าวคือ จำแนกความจริงออกเป็นอริยสัจบ้าง ชันธ ๕ , อายุตนะ ๑๒, ธาตุ ๑๘, อินทรี ๒๒, ไตรลักษณ์, ปฏิจจสมุบาท, กรรม เป็นต้น ซึ่งการจำแนก หรือแจกแจงความจริงดังกล่าว อาจสรุปตามสภาวะธรรมได้แตกต่างกัน ดังนี้^{๑๘}

๑. **โดยความจริง** คือการจำแนกหลักความจริงแท้ของสิ่งนั้นให้เห็นว่ามีอยู่ เป็นอยู่อย่างนั้น ไม่ใช่เอาความจริงแง่อื่นมาตีคลุมเป็นสิ่งที่เดียวกันหมด ลักษณะเหมือนความจริงที่เป็นมายา ไม่ใช่ความจริงแท้

ท่าทีของพุทธปรัชญา มองความจริงแท้บนพื้นฐานของการจำแนกแยกแยะส่วนประกอบ เช่น เมื่อกล่าวถึงความจริง ก็จำแนกแยกแยะความจริงออกเป็น (๑) ความจริงแบบสมมติ คือความจริงที่เป็นไปตามมติของโลก หรือสังคมบัญญัติเพื่อสะดวกในการสื่อสารในชีวิตประจำวัน และ (๒) ความจริงแบบปรมาตม ความจริงแบบไม่ต้องอาศัยสมมติ เป็นความจริงขั้นปรมาตม อยู่เหนือบัญญัติของโลก^{๑๙} ความจริงลักษณะดังกล่าวนี้ คือสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ไม่ว่าพระองค์จะอุบัติขึ้นหรือไม่อุบัติก็ตาม ก็มีอยู่ตามธรรมดา ตามธรรมชาติ พระองค์เป็นแต่เพียงผู้ค้นพบ นำมาเปิดเผย นำมาแสดงแก่ชาวโลก เท่านั้น^{๒๐}

พระสูตรข้างล่างต่อไปนี้ พระพุทธเจ้าแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย บรรดาเรื่องราวที่นครนถทั้งหลาย อ้างตนเองว่า สอนให้ละกาม ละรูป ละเวทนา เหมือนพระพุทธเจ้า ดังนั้นคำสอนของตนก็ไม่ต่างอะไรกับคำสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงทรงแนะนำให้ตรวจโดยการย้อนถาม ก็จะเห็นความแตกต่างกัน

ความตอนหนึ่ง ได้ทรงแสดงเรื่องรูปตามความเป็นจริง ทั้งในส่วนที่เป็นคุณ และเป็นโทษ

ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่า เป็นคุณแห่งรูปทั้งหลายคือ กษัตริย์สาว พราหมณ์สาว หรือคหบดีสาว มีอายุ ๑๕ ปี หรือ ๑๖ ปี ไม่สูงเกินไป ไม่ต่ำเกินไป ไม่ผอมเกินไป ไม่อ้วนเกินไป ไม่ดำเกินไป ไม่ขาวเกินไป แม้ฉันใด ในสมัยนั้น หญิงสาวผู้นั้นย่อมเป็นผู้งดงาม เปล่งปลั่งอย่างยิ่ง ฉันนั้นมิใช่หรือ”

^{๑๘} พระราชวรมณี (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๗๐๙-๗๑๓.

^{๑๙} ดูการแจกแจงดังกล่าวใน อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๑/๑. เป็นต้นไป

^{๒๐} อภ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๕.

ภิกษุทั้งหลายพากันกราบทูลว่า “อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย การที่สุข โสมนัสเกิดขึ้นเพราะอาศัยความงาม ความเปล่งปลั่ง นี่ชื่อว่าเป็นคุณแห่งรูปทั้งหลาย

อะไรเล่า เป็นโทษแห่งรูปทั้งหลาย

คือ บุคคลพึงเห็นสาวน้อยคนนั้นในโลกนี้โดยสมัยอื่นว่ามีอายุ ๘๐ ปี ๙๐ ปี หรือ ๑๐๐ ปี โดยกำเนิด เป็นคนแก่ มีสีไคร้ครดคดงกลอนเรื้อน มีหลังงอ ถือไม้เท้าเดินก ๆ เงิน ๆ ไป กระสับกระส่าย ผ่านวัยไปแล้ว ฟันหัก ผมหงอก หัวโกร๋นหัวล้าน หนังเหี่ยว มีตัวตกกระ เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้น ว่าอย่างไร ความงดงาม ความเปล่งปลั่ง แต่ก่อนนั้นหายไปแล้ว โทษก็ปรากฏชัดแล้วมิใช่หรือ”

“อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าเป็นโทษแห่งรูปทั้งหลาย”^{๒๑}

๒. โดยส่วนประกอบ พุทธปรัชญามุ่งสอนโดยแยกส่วนประกอบต่าง ๆ ตามสารัตถะแห่งความจริง เพื่อให้รู้เท่าทันจากส่วนประกอบย่อยมารวมกันเป็นองค์รวม เพื่อไม่ให้ยึดติดหรือหลงอยู่ในสารัตถะที่ไม่ใช่ความจริง ไม่ใช่ปล่อยยให้มาายเป็นผู้บังการ แต่มุ่งสอนให้แยกแยะสัตว์ บุคคล ออกเป็นนามรูป หรือเป็นชั้น ๕ อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ โดยชั้น ๕ เหล่านี้ ก็มีส่วนประกอบย่อยละเอียดลงไปอีก เช่น รูป แบ่งย่อยออกเป็นมหาภูตรูป ๔ และอุปาทายรูป ๒๔ เป็นต้น^{๒๒} ทั้งนี้เพื่อให้เห็นส่วนประกอบย่อย กระทั่งมองเห็นความจริงขั้นสุดท้ายว่า แท้จริงแล้วสรรพสิ่งทั้งหลายไม่มีสาระในตัวเอง เป็นแต่เพียงเหตุปัจจัยที่ประกันขึ้น การมองเห็นนี้ จะทำให้รู้เท่าทันสภาวะตามความเป็นจริง

แม้ในส่วนของเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ก็ทำนองเดียวกัน ท่านจำแนกเป็นส่วนประกอบย่อยออกไปอีก เช่น เวทนา แบ่งย่อยออกเป็นสุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา^{๒๓} บางครั้งก็แจกแจงโดยพิสดารเป็นเวทนา ๕, เวทนา ๖, เวทนา ๑๘, เวทนา ๓๖, กระทั่งเวทนา ๑๐๘^{๒๔} ทั้งนี้เพื่อให้เห็นรายละเอียดทั้งโดยรวม และโดยส่วนย่อย

^{๒๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๑/๑๗๒.

^{๒๒} ที.สี. (ไทย) ๙/๔๙๗-๔๙๙/๒๑๙-๒๒๐. ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๐/๙๕.

^{๒๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๒๒/๗๐.

^{๒๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๙/๙๑.

๓. **โดยลำดับขณะ** พุทธปรัชญาจำแนกความจริงลงรายละเอียดเป็นขณะ ๆ เรียกว่า ขณิกวาท เป็นการแจกแจงลงสู่รายละเอียดส่วนที่เล็กที่สุดทั้งในส่วนของวัตถุ และในส่วนของจิต

วัตถุมีการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดับไปในแต่ละขณะ ๆ ตามเหตุตามปัจจัย ขณะที่จิตเองก็ตกอยู่ในฐานะเดียวกัน จะต่างก็ตรงที่จิตนั้นเกิดดับเร็ว ดังนัยแห่งพระพุทธพจน์ที่ว่า ไม่ทรงเห็นธรรมอย่างอื่น ที่จะเปลี่ยนแปลงเร็วเหมือนจิต จิตเปลี่ยนแปลงเร็วจนเปรียบกับอะไรไม่ได้ง่าย ๆ^{๒๕}

แม้จะเปลี่ยนแปลงเร็ว แต่การเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะในกระบวนการเกิด ตั้งอยู่ และดับไป ย่อมเป็นไปตามลำดับขณะ เมื่อดวงเก่าดับไป ดวงใหม่ก็เกิดขึ้นมาเป็นขณะ ๆ ไป ซึ่งในวิถีของการเกิด และดับของจิตแต่ละครั้งจะประกอบด้วย ๑๗ ขณะ

จากโครงสร้างดังกล่าว จะเห็นกระบวนการทำงานของจิตในขณะรับรู้อารมณ์แต่ละขณะๆ จะมีรายละเอียดภายใน ๑๗ ขณะจิต หมุนเวียนครั้งแล้วครั้งเล่า ท่านจึงดเปรียบเทียบเหมือนกระแสไฟฟ้า สลับต่อเนื่อง ไม่ขาดสาย (สันตติ) และจิตแต่ละขณะก็ทำหน้าที่แตกต่างกันออกไปตามบทบาท

๔. **โดยความสัมพันธ์ตามเหตุปัจจัย** พุทธปรัชญามองความจริงบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ หรือการอิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นเอง หรือลอย ๆ เพียงลำพัง เรียกพื้นฐานความจริงดังกล่าวว่า ปฏิจจสมุปบาท ผู้เห็นปฏิจจสมุปบาทจึงจะได้ชื่อว่าเห็นธรรม ดังนัยแห่งพระพุทธพจน์ที่ว่า ผู้ใดเห็นปฏิจจสมุปบาท ผู้นั้นเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นปฏิจจสมุปบาท^{๒๖}

ปฏิจจสมุปบาทมีทั้งแจกแจงในฐานะเป็นหลักสากลทั่วไป และหลักประยุกต์

หลักสากล จะแสดงเป็นกลาง ๆ ว่า

เพราะสิ่งนี้มี	สิ่งนี้จึงมี
เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น	สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น
เพราะสิ่งนี้ไม่มี	สิ่งนี้ก็ไม่มี
เพราะสิ่งนี้ดับไป	สิ่งนี้ก็ดับไป ^{๒๗}

ขณะที่หลักประยุกต์ จะแจกแจงรายละเอียดเพื่อนำไปสู่การพิจารณาให้เห็นส่วนที่เป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ และการดับแห่งกองทุกข์ทั้งปวง ดังรายละเอียดดังนี้

^{๒๕} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๔๘/๙.

^{๒๖} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๐/๓๔.

^{๒๗} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๓๗/๓๙.

เพราะอวิชาเป็นปัจจัย	สังขารจึงมี
เพราะสังขารเป็นปัจจัย	วิญญาณจึงมี
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย	นามรูปจึงมี
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย	สฬายตนะจึงมี
เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย	ผัสสะจึงมี
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย	เวทนาจึงมี
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย	ตัณหาจึงมี
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย	อุปาทานจึงมี
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย	ภพจึงมี
เพราะภพเป็นปัจจัย	ชาติจึงมี

เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสจึงมี กองทุกข์
ทั้งมวลนี้มีการเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างนี้

อนึ่ง เพราะอวิชาดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะ	สังขารจึงดับ
เพราะสังขารดับ	วิญญาณจึงดับ
เพราะวิญญาณดับ	นามรูปจึงดับ
เพราะนามรูปดับ	สฬายตนะจึงดับ
เพราะสฬายตนะดับ	ผัสสะจึงดับ
เพราะผัสสะดับ	เวทนาจึงดับ
เพราะเวทนาดับ	ตัณหาจึงดับ
เพราะตัณหาดับ	อุปาทานจึงดับ
เพราะอุปาทานดับ	ภพจึงดับ
เพราะภพดับ	ชาติจึงดับ

เพราะชาติดับชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสจึงดับ กองทุกข์ทั้งมวลนี้
มีการดับด้วยอาการอย่างนี้^{๒๘}

๕. **โดยเงื่อนไข** คำว่าเงื่อนไขในที่ มาจากคำบาลีว่า ปัจจัย (ปัจจัย) หมายถึงสาเหตุที่ทำให้
สรรพสิ่งเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เช่น ไอน้ำเกิดขึ้นจากความร้อน แดดเป็นพลังงานเผาผลาญน้ำ
จนกลายเป็นไอน้ำ ไอน้ำรวมตัวกันเป็นก้อนเมฆ ก้อนเมฆถูกความเย็นกลั่นตัวเป็นน้ำฝนตกมาบนโลก

^{๒๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑/๒-๓.

จะเห็นได้ว่า ใต้น้ำก็มีใวก้อนเมฆ, ก้อนเมฆก็ไม่ใช่ฝ้าฝน, แต่ก้อนเมฆเกิดจากไอน้ำ และน้ำฝนเกิดจากก้อนเมฆ ลักษณะเป็นเงื่อนไข หรือเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน เมื่อมองจากเงื่อนไขปัจจัยดังกล่าวจะเห็นเพียงกระบวนการ ไม่มีสิ่งที่เรียกว่า “ตัวตน” ดำรงอยู่ได้เพียงลำพังโดยไม่อาศัยสิ่งอื่น การแจกแจงลักษณะเช่นนี้ ย่อมเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงความจริงของสรรพสิ่ง

อนึ่ง เงื่อนไขของสรรพสิ่ง มีทั้งพื้น ๆ ง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน กระทั่งที่ซับซ้อน ขึ้นอยู่กับความจริงนั้น ๆ ว่า มีความเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขใดบ้าง ซึ่งคัมภีร์ทางพุทธปรัชญาได้พรรณนาถึงเงื่อนไขปัจจัยไว้ ๒๔ ประการ^{๒๙}

๖. **โดยทางเลือกหรือโดยความเป็นไปได้อย่างอื่น** หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ความน่าจะเป็น เป็นการจำแนกโดยพิจารณาถึงความเป็นไปได้อย่างอื่นนอกเหนือจากที่เป็นอยู่ หรือมีเวลานั้น

จากประวัติของพระพุทธเจ้า เมื่อก่อนเสด็จออกผนวช ได้ทรงเห็นเทวทูตทั้ง ๔ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ ทางเลือกหรือความเป็นไปได้อย่างอื่นที่ผุดขึ้นในพระทัยของพระองค์ก็คือ เมื่อแก่ เจ็บ ตาย ต้องมีธรรมชาติที่ไม่แก่ ไม่เจ็บ และไม่ตาย^{๓๐} ซึ่งได้แก่พระนิพพาน^{๓๑} อันเป็นแดนเกษมจากโยคะ

วิภาษวาทในฐานะเป็นเครื่องมือตอบปัญหา

พุทธปรัชญามีวิธีการตอบปัญหาจำแนกได้ ๔ ประการ ได้แก่

- ๑) เอกังสพพยากรณ์ปัญหา หมายถึง ปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียว
- ๒) ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา หมายถึง ปัญหาที่ควรตอบโดยย้อนถาม
- ๓) วิภาษพยากรณ์ปัญหา หมายถึง ปัญหาที่ควรแยกตอบ
- ๔) ฐปณียปัญหา หมายถึง ปัญหาที่ควรงดตอบ^{๓๒}

วิภาษวาท จึงเป็นเครื่องมือ หรือวิธีการตอบปัญหารูปแบบหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ ส่วนเวลาใดใช้วิธีการใด ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของปัญหาแต่ละปัญหา ในอรรถกถาระบุว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็น “กาลัญญ” คือเป็นผู้รู้เพื่อพยากรณ์ปัญหา^{๓๓}

^{๒๙} อภ.ป. (ไทย) ๔๐/๑/๑.

^{๓๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๗๖/๒๙๙.

^{๓๑} ชุ.อป. (ไทย) ๓๒/๔๙๕/๗๕.

^{๓๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๑., อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๒/๗๐.

^{๓๓} วิ.มท.อ.(บาลี) ๑/๑/๑๙๕.

ร่องรอยการตอบปัญหาด้วยหลักวิชชาวาที มีหลักฐานปรากฏหลายลักษณะ ยกมากล่าวเพื่อการวิเคราะห์ในรายละเอียดต่อไป

ตัวอย่างที่ ๑

ในอรรถกถาทีฆนิกาย มหาวรรค ได้อธิบายวิชชาวาทีพยากรณ์ปัญหา เทียบเคียงกับอังกัสพยากรณ์ปัญหาไว้ว่า

ในปัญหาพยากรณ์ ๔ นั้นถูกถามว่าจักขุไม่เที่ยงหรือ พึงพยากรณ์ก่อนโดยส่วนเดียวว่าไม่เที่ยง ขอรับ ในโสตะเป็นต้นก็มีนัยนี้ นี้ชื่อว่าอังกัสกรณียปัญหา ถูกถามว่าจักขุหรือชื่อว่าไม่เที่ยง พึงแจกแล้ว พยากรณ์อย่างนี้ว่าไม่ใช่จักขุเท่านั้น แม้แต่โสตะก็ไม่เที่ยง แม้ฆานะก็ไม่เที่ยง. นี้ชื่อว่าวิชชาพยากรณ์ปัญหา^{๓๔}

จากตัวอย่างดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า วิชชาวาที ไม่ใช่เพียงแค่การจำแนกแยกแยะให้เห็นรายละเอียดของสิ่ง ๆ หนึ่งเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการแจกแจงสิ่งอื่นที่มีลักษณะเดียวกันกับสิ่งที่กำลังแจกแจงอยู่ เช่น เมื่อพูดถึงความไม่เที่ยงของจักขุ ก็แจกแจงต่อไปอีกว่า โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มโน ก็ตกอยู่ในฐานะไม่เที่ยงเช่นเดียวกัน

ตัวอย่างที่ ๒

พระบาลีข้างต่อไปนี้ คัดมาแต่โดยย่อ ใจความพิสดารท่านแสดงไว้ในพรหมชาลสูตรคัมภีร์ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค

ภิกษุทั้งหลาย มีธรรมเหล่าอื่นอีกที่ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบประณีต ใช้เหตุผลคาดคะเนเอาไม่ได้ ละเอียด รู้ได้เฉพาะบัณฑิต ซึ่งตถาคต รู้แจ้งได้เองแล้วสั่งสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งตาม อันเป็นเหตุให้คนกล่าวยกย่องตถาคตถูกต้องตามความเป็นจริง ก็ธรรมที่ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก ... อันเป็นเหตุให้คนกล่าวยกย่องตถาคตตามความเป็นจริง คืออะไรบ้าง

ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์ ๒ พวกหนึ่งกำหนดชั้นส่วนอดีต มีความเห็นคล้อยตามชั้นส่วนอดีต ประราภันธส่วนอดีต ประกาศาหะแสดงทิวฏฐิต่าง ๆ ด้วยมูลเหตุ ๑๘ อย่าง ก็สมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้นอาศัยอะไรประราภะไรจึงกำหนดชั้นส่วนอดีต มีความเห็นคล้อยตามชั้นส่วนอดีต ประราภันธส่วนอดีต ประกาศาหะแสดงทิวฏฐิต่าง ๆ ด้วยมูลเหตุ ๑๘ อย่าง^{๓๕}

^{๓๔} ที.ม.อ.(บาลี) ๒/๑/๔๐๖.

^{๓๕} ที.ส. (ไทย) ๙/๒๘-๒๙/๑๑.

เนื้อหาโดยสรุปของพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้ากำลังแจกแจง แยกแยะให้เห็นระบบความคิดต่าง ๆ ในครั้งพุทธกาล เนื่องจากประเด็นดังกล่าวเป็นประเด็นที่ซับซ้อน และเจ้าลัทธิทั้งหลายต่างก็ยืนยันจากทฤษฎีของตน ทำให้เกิดโต้แย้ง และต่างก็ยืนยันส่วนของตน

ประเด็นปัญหาคือ เจ้าลัทธิเหล่านั้น ยังมองความจริงได้ไม่ครบถ้วน บ้างก็จับที่อดีต บ้างก็จับที่ปัจจุบัน บ้างก็เน้นที่อนาคต อย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียว ทำให้ไม่สามารถเชื่อมโยงความจริงทั้งหมดได้ เนื้อหาของพระสูตรนี้โดยรวมจึงแสดงให้เห็นถึงพระวิริยะของพระพุทธเจ้าในการอธิบายแจกแจง เพื่อให้เห็นเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดของลัทธิต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อให้คนได้เข้าถึงความจริง

ตัวอย่างที่ ๓

บาลีพระพุทธพจน์ต่อไปนี้ คัดมาจากมหานิทานสูตร เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยต้นเหตุใหญ่ ตรัสกับพระอานนท์ขณะที่ประทับอยู่ที่นิคมของชาวกุรุซึ่งกัมมาสัมมะ โดยเบื้องต้นทรงแสดงหลักปฏิจจสมุปบาท เนื่องจากพระอานนท์เห็นว่า ปฏิจจสมุปบาทนั้นแม้จะเป็นธรรมลึกซึ้ง แต่ตนเองก็เข้าใจได้ทะลุปรุโปร่ง กระทั่งตรัสเตือนว่าไม่ควรกล่าวอย่างนั้น

เพื่อชี้ให้เห็นว่า ปฏิจจสมุปบาทเป็นธรรมลึกซึ้ง จึงได้ทรงแจกแจงปฏิจจสมุปบาท เพื่อตรวจสอบความเข้าใจของพระอานนท์

อานนท์ เมื่อถูกถามว่า ‘เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมีหรือ’ ควรตอบว่า ‘มี’ ถ้าถามว่า ‘เพราะอะไรเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี’ ควรตอบว่า ‘เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี’ เมื่อถูกถามว่า ‘เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย ชาติจึงมีหรือ’ ควรตอบว่า ‘มี’ ถ้าถามว่า ‘เพราะอะไรเป็นปัจจัย ชาติจึงมี’ ควรตอบว่า ‘เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี’ เมื่อถูกถามว่า ‘เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย ภพจึงมีหรือ’ ควรตอบว่า ‘มี’ ถ้าถามว่า ‘เพราะอะไรเป็นปัจจัย ภพจึงมี’ ควรตอบว่า ‘เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี’.....^{๓๖}

ประเด็นสำคัญของเรื่องคือ การแสดงปฏิจจสมุปบาทนั้น ไม่ได้มุ่งเพียงเพื่อแสดงกระบวนการธรรมภายในปฏิจจสมุปบาทเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงองค์ภาพแห่งเหตุและปัจจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย ซึ่งในส่วนนี้ พระอานนท์ยังเข้าใจไม่ถึง เหตุนี้จึงทรงยกมาแจกแจงเพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงกับองค์ธรรมอื่น ๆ

^{๓๖} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๙๖/๕๗.

อานนท ด้วยเหตุดังนี้แล เพราะอาศัยเวทนา ตัณหาจึงมี เพราะอาศัยตัณหาปริเยสนา (การแสวงหา) จึงมี เพราะอาศัยปริเยสนาลาภะ (การได้) จึงมี เพราะอาศัยลาภะวินิจฉยะ (การกำหนด) จึงมี เพราะอาศัยวินิจฉยะ ฉันทราคะ (ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ) จึงมี เพราะอาศัยฉันทราคะ อัชฌาสานะ (ความหมกมุ่นฝังใจ) จึงมี เพราะอาศัยอัชฌาสานะ ปรีคคหะ (การยึดถือครอบครอง) จึงมี เพราะอาศัยปรีคคหะ มัจฉริยะ (ความตระหนี่) จึงมี เพราะอาศัยมัจฉริยะ อารักขะ (ความหวงกั้น) จึงมี เพราะอารักขะเป็นเหตุ บำปอกุศลธรรมเป็นอเนก ย่อมเกิดขึ้นจากการถือท่อนไม้ การถือคัสตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การพูดขึ้นเสียงว่า ‘มึง มึง’ การพูด ส่อเสียด และการพูดเท็จ....^{๓๓}

นอกจากจะทรงแจกแจงกระบวนการธรรมดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังทรงเชื่อมโยงไปถึงปัญหาเรื่อง อัตตา-อนัตตา ซึ่งถือเป็นปัญหาที่สำคัญของยุคสมัย ขณะเดียวกันก็ยังทรงใช้ปฏิเสธสมุปบาทในการอธิบาย

อานนท บุคคลเมื่อเห็นว่ามีอัตตา ย่อมเห็นด้วยความเห็น ก็อย่าง บุคคลเมื่อเห็นเวทนาว่าเป็นอัตตา ย่อมเห็นว่า ‘เวทนาเป็นอัตตาของเรา’ หรือเห็นว่า ‘เวทนาไม่ใช่อัตตาของเรา (เพราะ) อัตตาของเราไม่เสวยอารมณ์’ หรือเห็นว่า ‘เวทนาไม่ใช่อัตตาของเรา อัตตาของเราจะไม่เสวยอารมณ์ก็มีใช้ อัตตาของเรายังเสวยอารมณ์อยู่ เพราะอัตตาของเรามีเวทนาเป็นคุณสมบัติ’

อานนท ในความเห็น ๓ อย่างนั้น ผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า ‘เวทนาเป็นอัตตาของเรา’ เขาจะถูกซักถามว่า ‘ผู้มีอายุ เวทนามี ๓ อย่าง คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนา บรรดาเวทนา ๓ อย่างนี้ เธอเห็นเวทนาอย่างไรว่าเป็นอัตตา’

ในคราวที่อัตตาเสวยสุขเวทนา ก็ย่อมไม่เสวยทุกขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนา คงเสวยแต่สุขเวทนาเท่านั้น ในคราวที่อัตตาเสวยทุกขเวทนา ก็ย่อมไม่เสวยสุขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนา คงเสวยแต่ทุกขเวทนาเท่านั้น ในคราวที่อัตตาเสวยอทุกขมสุขเวทนา ก็ย่อมไม่เสวยสุขเวทนาและทุกขเวทนา คงเสวยแต่อทุกขมสุขเวทนาเท่านั้น

อานนท แม้สุขเวทนามิใช่เพียง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยเหตุปัจจัยเกิดมีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา แม้ทุกขเวทนามิใช่เพียง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยเหตุปัจจัยเกิด มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา แม้อทุกขมสุขเวทนามิใช่เพียง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง

^{๓๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๐๓/๖๑.

อาศัยเหตุปัจจัยเกิด มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา

เมื่อบุคคลเสวยสุขเวทนา ย่อมมีความเห็นว่า ‘นี่เป็นอัตตาของเรา’ เมื่อสุขเวทนานั้นดับ จึงมีความเห็นว่า ‘อัตตาของเราดับไปแล้ว’ เมื่อบุคคลเสวยทุกขเวทนา ย่อมมีความเห็นว่า ‘นี่เป็นอัตตาของเรา’ เมื่อทุกขเวทนานั้นดับ จึงมีความเห็นว่า ‘อัตตาของเราดับไปแล้ว’ เมื่อบุคคลเสวยทุกขมสุขเวทนา ย่อมมีความเห็นว่า ‘นี่เป็นอัตตาของเรา’ เมื่อทุกขมสุขเวทนานั้นดับ จึงมีความเห็นว่า ‘อัตตาของเราดับไปแล้ว’

ผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า ‘เวทนาเป็นอัตตาของเรา’ เมื่อเห็นเวทนาว่าเป็นอัตตาย่อมเห็นอัตตา ไม่เพียงสุขบ้าง ทุกข์บ้าง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา และมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ในปัจจุบัน เพราะเหตุนี้แล อานนท์ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้จึงยังไม่ควรที่จะเห็นว่า ‘เวทนาเป็นอัตตาของเรา’^{๓๘}

ตัวอย่างที่ยกขึ้นมาประกอบข้างต้น ถือเป็นวิธีการแบบวิภาษวาท ที่ทรงนำมาใช้ในการตอบปัญหาวิธีการดังกล่าวนี้ มีปรากฏอยู่ทั่วไปทั้งในคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถา เฉพาะอย่างยิ่ง มิลินทปัญหาก็เป็นตัวอย่างอีกคัมภีร์หนึ่งที่น่าหลักการของวิภาษวาทมาประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรม

วิภาษวาทในฐานะเป็นวิธีคิด

โดยหลักการวิภาษวาทไม่ใช่เป็นวิธีคิด แต่วิธีการพูด หรือแสดง แต่เนื่องจากหลักการพูดและหลักความคิดเป็นเรื่องที่ต่อเนื่องกัน กล่าวคือ คำพูดย่อมออกมาจากความคิดก่อนเสมอ การพูดท่านจึงเรียกว่า วจีสังขาร^{๓๙} คือสภาพปรุงแต่งทางวาจา แม้คำว่า วาทะท่านก็มุ่งหมายเอาระบบความคิดซึ่งเป็นที่มาของคำสอนทั้งหมดที่เรียกว่าลัทธิหนึ่ง ศาสนาหนึ่ง หรือปรัชญาสายหนึ่ง ในแง่นี้ คำว่า วาทะจึงเป็นไวพจน์ของทฤษฎี หรือทฤษฎี^{๔๐} ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า เป็นหลักคิด หรือวิธีคิดอย่างหนึ่ง

หลักคิดดังกล่าวนี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้สอนพระสงฆ์สาวก ตลอดพุทธบริษัทอยู่เนื่อง ๆ มีร่องรอยหลักฐานปรากฏในคัมภีร์โดยทั่วไป

^{๓๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๒๑-๑๒๓/๖๙-๗๐.

^{๓๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๒/๙๗.

^{๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๗๐๙.

ตัวอย่างที่ ๑

คราวหนึ่ง เมื่อประทับอยู่ที่พระเชตวัน ได้ทรงเรียกภิกษุมาแล้วก็ปรารภขึ้นว่า จะทรงแสดงเรื่อง การอยู่ป่า ข้อความในพระคัมภีร์มีรายละเอียดดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้เข้าไปอยู่อาศัยป่าทิบแห่งใดแห่งหนึ่ง เมื่อเธอเข้าไปอยู่อาศัย ป่าทิบนั้น สติที่ยังไม่ปรากฏก็ไม่ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ไม่ตั้งมั่น อาสวะ ที่ยังไม่สิ้นไปก็ไม่สิ้นไป และ ภิกษุนั้นก็ไม่บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ตนยังไม่ได้บรรลุ ส่วนปัจจัยเครื่อง ดำรงชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ที่บรรพชิตจำต้องนำมาใช้สอย ย่อมเกิดขึ้นได้โดยยาก ภิกษุนั้นควรพิจารณาอย่างนี้ว่า ‘เราเข้ามาอยู่อาศัยป่าทิบนี้เมื่อเราเข้ามาอยู่อาศัย ป่าทิบนี้ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ไม่ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ไม่ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ไม่สิ้นไป และเรา ก็ไม่ได้บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่ได้บรรลุ ส่วนปัจจัยเครื่องดำรงชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารที่บรรพชิตจำต้องนำมาใช้สอย ย่อมเกิดขึ้น ได้โดยยาก’ ภิกษุนั้นควรหลีกไปจากป่าทิบนั้น ไม่ควรอยู่ในเวลากลางคืน หรือในเวลากลางวัน”^{๑๑}

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้เข้าไปอยู่อาศัยป่าทิบแห่งใดแห่งหนึ่ง เมื่อเธอเข้าไปอยู่อาศัยป่าทิบนั้น สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็สิ้นไป และภิกษุนั้นก็บรรลุธรรม อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่ได้บรรลุ ส่วนปัจจัยเครื่องดำรงชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริขารที่บรรพชิตจำต้องนำมาใช้สอย ย่อมเกิดขึ้นได้โดยยากภิกษุนั้น ควรพิจารณาอย่างนี้ว่า ‘เราเข้ามาอยู่อาศัยป่าทิบนี้ เมื่อเราเข้ามาอยู่อาศัยป่าทิบนี้ สติที่ยังไม่ปรากฏ ก็ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็สิ้นไป และเราก็บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษม จากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่ได้บรรลุ ส่วนปัจจัยเครื่องดำรงชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และ คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ที่บรรพชิตจำต้องนำมาใช้สอย ย่อมเกิดขึ้นได้โดยยาก แต่เราไม่ได้ออกจาก เรือนบวชเป็นบรรพชิตเพราะเหตุแห่งจีวร ฯลฯ เพราะเหตุแห่งบิณฑบาต ฯลฯ เพราะเหตุแห่งเสนาสนะ เราไม่ได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเพราะเหตุแห่งคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร เมื่อเป็นเช่นนั้น เมื่อเรา เข้าไปอยู่อาศัยป่าทิบนี้ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็สิ้นไป และเราก็บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่ได้บรรลุ’ ภิกษุนั้นรู้แล้วควรอยู่ใน ป่าทิบนั้น ไม่ควรหลีกไป”^{๑๒}

^{๑๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๙๑/๒๐๔.

^{๑๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๙๓/๒๐๖.

จากพระพุทธพจน์นี้ ทำให้เห็นข้อเท็จจริงประการหนึ่งว่า ถ้าจะมีคำถามว่า การอยู่ป่าดีหรือไม่ หากใช้วิธีคิดแบบวิภาษวาท จะไม่สามารถระบุคำตอบว่า “ดี” หรือ “ไม่ดี” ได้ทันที เพราะมีประเด็นที่ต้องแจกแจงออกก่อน จากตัวอย่างนี้จะเห็นวิธีการคิดแบบวิภาษวาท คือทรงแยกแยะประเด็นทั้งส่วนดี และไม่ได้ออกก่อน จากนั้นจึงทรงอธิบายประกอบว่า ดี หรือไม่ได้อย่างไร

ตัวอย่างที่ ๒

ข้อความข้างล่างต่อไปนี้ สะท้อนแนวคิดของพุทธปรัชญาเกี่ยวกับเรื่องรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ครบ ทั้ง ๒ ด้าน ไม่ตำหนิ หรือสรรเสริญเพียงด้านใดด้านหนึ่ง แต่ทรงแจกแจงตามความเป็นจริง

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทราบเนื้อความแห่งธรรมบรรยายนี้ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ โดยย่อ ไม่ทรงชี้แจงเนื้อความไว้โดยพิสดาร โดยพิสดารอย่างนี้ว่า ‘พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสไว้ว่า ‘สารีบุตร เรากล่าวรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาไว้ ๒ ประการ คือ

๑. รูปที่ควรเสพ

๒. รูปที่ไม่ควรเสพ

เพราะทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลเสพรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง รูปที่พึงรู้แจ้งทางตาเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น รูปที่พึงรู้แจ้งทางตาเช่นนี้ควรเสพ^{๔๓}

ตัวอย่างที่ ๓

ภิกษุรูปหนึ่งมีชื่อว่าเถระ เป็นผู้อยู่เดียว และพูดสรรเสริญคุณแห่งการอยู่เดียว เธอเข้าไปบิณฑบาต ในหมู่บ้านองค์เดียว กลับมาองค์เดียว นั่งในที่ลับอยู่องค์เดียว เดินจงกรมองค์เดียว มีภิกษุหลายรูป กราบทูลเรื่องของท่านแต่พระพุทธเจ้า พระองค์จึงให้ตรัสเรียกเธอมา ตรัสซักถาม ดังคำสนทนาต่อไปนี้

พระพุทธเจ้า : คุณก่อนภิกษุ ทราบว่า เธอเป็นผู้อยู่เดียว และพูดสรรเสริญคุณแห่งการอยู่เดียว จริงหรือ ?

ภิกษุ : จริงอย่างนั้น พระเจ้าข้า

^{๔๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๑๙/๑๕๒.

พระพุทธเจ้า : ดูก่อนภิกษุ เธออยู่เดียว และสรรเสริญคุณแห่งการอยู่เดียวอย่างไร ?

ภิกษุ : ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์เข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้านองค์เดียว กลับมาองค์เดียว นั่งอยู่ที่ลัษองค์เดียว เดินจงกรมองค์เดียว, ข้าพระองค์อยู่เดียว และพูดสรรเสริญคุณแห่งการอยู่เดียวอย่างนี้แล

พระพุทธเจ้า : ดูก่อนภิกษุ นั่นก็เป็นการอยู่เดียวได้อยู่ เรามีได้กล่าวว่าไม่เป็น แต่เธอจงฟังวิธีที่จะให้การอยู่เดียวของเธอเป็นกิจบริบูรณ์ โดยพิสดารยิ่งกว่านั้น จงมนสิการให้ดี เราจักกล่าว...

สิ่งที่ในอดีต ก็ละได้แล้ว สิ่งที่เป็นอนาคต ก็ตัดได้แล้ว ความพอใจติดใครในการได้เป็นตัวตนต่างๆ ในปัจจุบัน ก็กำจัดได้แล้ว, การอยู่เดียว ย่อมบริบูรณ์โดยพิสดารยิ่งกว่านั้นได้ ด้วยประการฉะนี้แล...^{๔๔}

ในประเด็นอื่น ๆ สามารถเทียบเคียงได้ดังตัวอย่างนี้

หลักวิถีชีวิตในฐานะเป็นวิธีคิด มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เข้าถึงความจริงครบส่วน ซึ่งจะมีผลต่อการวางท่าที หรือกำหนดแนวทางในการปฏิบัติตนได้ถูกต้อง หรือสอดคล้องกับความเป็นจริง ถือเป็นหลักการสำคัญของพุทธปรัชญา

คุณค่าเชิงจริยธรรมของวิถีชีวิต

พิจารณาจากสถานะของวิถีชีวิตดังกล่าวแล้วข้างต้น ทั้งในส่วนของวิถีชีวิตในฐานะเป็นสารัตถะคำสอนของพุทธปรัชญา ทั้งในฐานะเป็นเครื่องมือในการตอบปัญหา และในฐานะเป็นวิธีคิดสามารถมองเห็นประเด็นคุณค่าทางจริยธรรมสรุปได้ดังนี้

เป็นเครื่องมือนำไปสู่ความหลุดพ้น

หลักการของพุทธปรัชญา มุ่งให้สรรพชีวิตเข้าถึงความจริงทั้งส่วนที่เป็นบัญญัติ และปรมาัตถ์ การจะเข้าถึงความจริงดังกล่าวได้ หลักวิถีชีวิตมีส่วนสำคัญ ตัวอย่างจากพระสูตรต่าง ๆ ในคัมภีร์พระไตรปิฎก จะพบเห็นการจำแนกแจกแจงรายละเอียด ทั้งมีจุดประสงค์เพื่อให้มองเห็นตามความเป็นจริง

เช่น ในการแสดงธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร ก็ทรงแจกแจงรายละเอียดเกี่ยวกับทางสุดโต่ง ๒ ทางที่บรรพชิตไม่ควรเสพ ทรงแสดงมัชฌิมาปฏิปทาด้วยการแจกแจงอริยมรรคมีองค์ ๘ และองค์ธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง^{๔๕} ในการแสดงอนัตตลักขณสูตร ก็ทรงแจกแจงรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายมองเห็นตามความเป็นจริง ละความ

^{๔๔} ส.น. (ไทย) ๑๖/๗๑๖/๓๒๘.

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓-๑๗/๒๐-๒๕.

ยึดมั่นถือมั่น กระทั่งสามารถถอนตนออกจากภพได้^{๔๖} แม้อาทิตตปริยายสูตรก็เป็นการแจกแจงให้เห็นว่าตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจของเราเป็นของร้อนอย่างไร เป็นปัจจัยก่อให้เกิดความทุกข์ได้อย่างไร^{๔๗}

เป็นเครื่องมือในการกำหนดทิศทางการดำเนินชีวิต

วิภาษวาทในข้อนี้ เป็นการมองในเชิงจริยธรรม คือเป็นเรื่องสำหรับการดำเนินชีวิตทั่วไป วิภาษวาทในแง่นี้ จะช่วยส่งเสริมในเรื่องวิธีคิด ทศนคติ ตลอดจนการวางท่าทีต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ประสบในชีวิตประจำวันด้วยสติปัญญา ส่งเสริมให้เกิดสัมมาทิฐิซึ่งเป็นองค์ธรรมสำคัญในอริยมรรคมีองค์ ๘

กล่าวโดยสรุป วิภาษวาทจะเป็นเครื่องมือในการกำหนดทิศทางการดำเนินชีวิต ให้คนรู้จักทางในการดำเนินชีวิต ซึ่งต้องเริ่มต้นที่ระบบความคิด คือคิดเป็น คิดถูก หรือแม้กระทั่งรู้จักคิด อันถือเป็นศูนย์กลางของชีวิต เพราะความคิดจะเป็นตัวเชื่อมโยงคำพูด และการกระทำทั้งหมด คิดถูกก็นำไปสู่พูดถูก ทำถูก แต่ถ้าคิดผิด ก็นำไปสู่พูดผิด และทำผิด ส่วนแรกนำไปสู่การพันทุกข์ ส่วนหลังนำไปสู่ความทุกข์

เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบพระธรรมวินัย

วิภาษวาทในแง่นี้ ถูกนำมาใช้ครั้งแรกในประวัติศาสตร์พุทธปรัชญา คราวทำสังคายนาครั้งที่ ๓ สมัยพระเจ้าอโศก

ครั้งนั้น มีเดียรฉัตรปลอมบวชในพุทธปรัชญาเป็นจำนวนมาก เหตุมาจากพระเจ้าอโศกได้ทะนุบำรุงพุทธปรัชญาเป็นอย่างดี ทำให้คนมองเห็นว่า พระในพุทธปรัชญาความเป็นอยู่สบาย ครั้นบวชมาแล้วก็ปฏิบัติตนไม่เหมาะสม บ้างก็ถือธรรมเนียมเดิมมาปฏิบัติ ทำให้ภิกษุผู้ศรัทธาเป็นที่ยึดรั้งเกี่ยว ไม่ปรารถนาจะร่วมสังฆกรรมด้วย ซึ่งก็เป็นที่มาของการทำสังคายนา

ในการทำสังคายนาครั้งนั้น มีการเรียกพระสงฆ์ทั้งหมดมาประชุมกัน จากนั้นก็สอบถามหลักการสำคัญของพุทธปรัชญา โจทย์ที่ตั้งขึ้นถามก็คือ “พระพุทเจ้ามีปกติตรัสอย่างไร?” คำตอบคือ พระพุทเจ้ามีปกติตรัสจำแนก^{๔๘} ผู้ที่ตอบนอกเหนือจากนี้ ถือว่าเป็นพระปลอมบวช และถูกจับสึกจำนวนถึง ๖ หมื่นรูป

แม้หลังจากเหตุครั้งนั้นเป็นต้นมา จะยังไม่มีให้นำหลักวิภาษวาทมาเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบพระธรรมวินัยในรูปของการทำสังคายนาก็ตาม แต่พระอรรถกถาจารย์ ตลอดจนปราชญ์ในทาง

^{๔๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐-๒๔/๒๗-๓๑.

^{๔๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๔/๖๓.

^{๔๘} กิวกาที ฆนเต สมมาสมพุทโธ? ดู วิ.ม.ห.อ.(บาลี) ๑/๑/๑๐๖.

พุทธปรัชญาในยุคต่อมา ก็ยืนยันหลักการนี้ และก็นำมาใช้เป็นหลักการในการตรวจสอบความถูกต้องของหลักธรรมวินัย รวมถึงการอ้างอิงงานทางพุทธปรัชญาอีกด้วยเช่น งานเขียนพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้วางแนวปฏิบัติในการอ้างอิงคัมภีร์ทางพุทธปรัชญาความตอนหนึ่งว่า

วิชชาวาท.....ให้ข้อคิดเพิ่มเติมอีกอย่างหนึ่งด้วยว่า การลอกคัดตัดความสั้น ๆ จากพระไตรปิฎก มายืนยันทัศนะเกี่ยวกับคำสอนของพุทธปรัชญา บางครั้งทำให้ผู้อ่านผู้ฟังมองเห็นคำสอนเพียงบางส่วน บางแห่งที่ไม่สมบูรณ์ และทำให้เข้าใจพุทธปรัชญาอย่างผิดพลาด ผู้แสดงคำสอนของพุทธปรัชญาจึงควร ลอกคัดอ้างความด้วยความระมัดระวัง รู้จักเลือกว่าคำสอนอย่างใดแสดงหลักทั่วไปอย่างกว้าง ๆ ของพุทธปรัชญา คำสอนอย่างใดแสดงลักษณะคำสอนเฉพาะแง่เฉพาะด้านเฉพาะกรณี หรือมีเงื่อนไข ซึ่งควรนำมาแสดงหลายแง่หลายด้านให้เห็นครบถ้วนหรือชี้แจงกรณีและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องให้ผู้อ่าน ผู้ฟังทราบด้วย จะได้มองเห็นภาพของพุทธปรัชญาอย่างถูกต้องตามเป็นจริง^{๔๙}

สะท้อนให้เห็นว่า วิชชาวาท มีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบความถูกต้องของธรรมวินัย ทั้งในส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระ และส่วนที่เป็นแหล่งข้อมูลที่ใช้สำหรับการอ้างอิง

บทสรุป

วิชชาวาท เป็นวิธีการกล่าว หรือแสดงความจริง วิชชาวาทเป็นวิธีพูด แม้จะเป็นวิธีพูด แต่สะท้อนวิธีคิดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพยายามที่จะสะท้อนข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้ครบถ้วนสมบูรณ์ และข้อเท็จจริงเหล่านี้สามารถพรรณนาได้ มีใช้ตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ในพระบาลี มีข้อความระบุว่า พระพุทธเจ้าทรงเรียกพระองค์เองว่า วิชชาวาทิ มีหลักฐานระบุความเป็นเป็นมาในคำสอน หัวข้อธรรม หรือแม้แต่การแจกแจงในคัมภีร์ต่าง ๆ ทั้งในวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และอภิธรรมปิฎก แม้ในคราวสังคายนาครั้งที่ ๓ ก็มีการใช้หลักการเรื่องวิชชาวาท เป็นเกณฑ์สำหรับตัดสินธรรมวินัยด้วย

วิชชาวาท มีความสำคัญในคำสอนของพระพุทธปรัชญาอย่างน้อย ๓ ประการ คือ

๑) เป็นหลักการของพุทธปรัชญา ๒) เป็นเครื่องมือตอบปัญหาและ ๓) เป็นวิธีคิด

วิชชาวาท มีคุณค่าทางจริยธรรมทั้งในส่วนของการแสดงหลักการทั่วไปของพุทธปรัชญา ขณะเดียวกันก็สามารถส่งเสริมนำไปสู่การพัฒนาตนเองเพื่อนำไปสู่เป้าหมายสูงสุด คือความหลุดพ้นได้ด้วย นอกจากนี้ ยังเป็นเครื่องมือใช้สำหรับการตรวจสอบธรรมคำสอนของพุทธปรัชญาด้วย

^{๔๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, อ้างแล้ว, หน้า ๗๒๔.

บรรณานุกรม

- พระญาณวโรดม. ศาสนาต่าง ๆ. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พื้น ดอกบัว. ศาสนาเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บุรพสาส์น (๑๙๙๑) จำกัด, ๒๕๔๙.
- ธนู แก้วโอภาส. ศาสนาโลก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๒.
- ธีรยุทธ์ สุนทรา, รองศาสตราจารย์. ศาสนาปมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกแปลฉบับภาษาไทย ๔๕ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย จัดพิมพ์, ๒๕๔๓.
- สมักร บุรวาศ. ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล. กรุงเทพมหานคร: แพร์พิทยา, ๒๕๑๖.
- เสฐียรพันธุ์รังษี. ศาสนาเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- ศักดิ์ศรี แย้มนันทนา, ผู้แปล. วิกรมจรีต. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แม่ผาง, ๒๕๔๗.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. ปรัชญาอินเดีย. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน จัดพิมพ์, ๒๕๓๒.
- BenimadhabBarua. A History of Pre-Buddhist Indian Philosophy. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1998.
- Jadunath Sinha. Indian Philosophy, Vol.II. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1999.
- Radhadrishnan. History of Philosophy Eastern and Western. London: George Allen & Unwin LTD., 1967
- Sital Prashad. A Comparative Study of Jainism and Buddhism. Delhi: Mehra Offset Press, 1995.
- Shri Jayatilal S. Sanghvi. A Treatise On Jainism.
<http://www.sacred-texts.com/jai/treatise.txt>.
- Pravin K. Shah. Twelve Vows Of Layperson. <http://www.sacred-texts.com/jai/12vows.txt>
- Yakub Masih. The Hindu Religious Thought (3000 B.C.-200 A.D.). Delhi: Motilal Banarsidass, 1983.